

ผู้กระทำการในโลกพันทาง

บรรณาธิการแถลง

ยุคตี มุกดาวิจิตร

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความวิจัย 5 ชิ้น และผลงานของนักศึกษาจากคอลัมน์ “เลียบเลาะห้องเรียน” ในวารสาร *สังคมวิทยา มานุษยวิทยา* ฉบับนี้ นับเป็นตัวแทนของจุดหักเห (turn) สำคัญของสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ในปลายศตวรรษที่ 20 ต่อด้านศตวรรษที่ 21 ได้เป็นอย่างดี นั่นคือจุดหักเหของทฤษฎีปฏิบัติการ ผ่านมโนทัศน์ “ผู้กระทำการ” และจุดหักเหทางภววิทยาผ่านมโนทัศน์ “โลกพันทาง”

นับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ความรู้ทางมานุษยวิทยาเข้าสู่จุดหักเหสำคัญในหลายช่วงด้วยกัน ในปลายศตวรรษที่ 20 “จุดหักเหทางญาณวิทยา” (epistemological turn) ที่เรียกว่า “วิกฤตของภาพแทนความจริง” (crisis of representation) นับเป็นจุดหักเหที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ตัวผู้สร้างความรู้เองและโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ต่างก็มีส่วนสำคัญในการแทรกแซงหรือมีส่วนต่อการสร้างความรู้ ทำให้ในที่สุดแล้วเราไม่อาจกล่าวได้อีกต่อไปว่า เราสามารถที่จะค้นพบความรู้ที่เป็นอิสระจากเงื่อนไขของผู้แสวงหาความรู้และเงื่อนไขเชิงโครงสร้างได้ (Clifford and Marcus 1986) การตั้งคำถามดังกล่าวนำไปสู่การตั้งคำถามท้าทายความรู้และการแสวงหาความรู้ของวิชามานุษยวิทยา จนส่งผลสะท้อนสืบเนื่องไปยังสาขาวิชาต่างๆ ในสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อย่างกว้างขวาง ทำให้ทั้งความรู้และการนำเสนอความรู้ต้องแสวงหาแนวทางใหม่ๆ (เช่น Marcus and Fischer 1986)

หากแต่หลังทศวรรษ 1980 ต่อเนื่องมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 21 ก็เกิดจุดหักเหใหม่ที่สำคัญอีก 2 ช่วงด้วยกัน ได้แก่ “จุดหักเหทฤษฎีปฏิบัติการ” (practice turn) และ “จุดหักเหภววิทยา” (ontological turn) จุดหักเหทฤษฎีปฏิบัติการเสนอทั้งแนวทางในการวิจัยจนถึงระดับญาณวิทยา และให้ภาพความเข้าใจสังคมจนถึงระดับภววิทยาในแบบหลังโครงสร้างนิยม (poststructuralism) ข้อเสนอว่าด้วยแนวคิดปฏิบัติการที่ดีที่สุดเห็นจะได้แก่ผลงานของเชอร์รี่ ออร์ตเนอร์ (Sherry Ortner) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มหลักของการศึกษาวิจัยในกลุ่มทฤษฎีสังคมในครึ่งหลังของทศวรรษ 1980 ที่พัฒนามาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 ว่าอยู่ในแนวทางที่ให้ความสำคัญต่อ “ปฏิบัติการ” มากกว่าโครงสร้างและปัจเจกชน (Ortner 1984; ยุคติ มุกดาวิจิตร 2556)

ยกตัวอย่างเช่น ในแง่ของวิธีวิทยา แนวทางของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เสนอให้เข้าใจทั้งด้านของความเป็นวัตถุวิสัยและอัตวิสัย (Bourdieu 1977, 1-71; สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต 2553) กล่าวคือ สิ่งที่เป็นปฏิบัติการนั้น มีทั้งสถานะของความเป็นโครงสร้างที่อยู่ด้วยตนเอง เป็นเอกเทศจากผู้ปฏิบัติการ เป็นภาววิสัย (objective) และมีภาวะของความเป็นอัตวิสัย (subjective) อยู่ในผู้กระทำทางสังคม (agency) และจึงไม่มีความแน่นอนต่อเนื่องเสมอไป หรือในงานของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะการทำงานของอำนาจในยุคสมัยใหม่ในปริบทของปฏิบัติการทางเพศวิถี (sexuality) ที่ไม่เพียงแต่มีการกดทับจากโครงสร้างอำนาจ หากแต่ยังมีการผลิตสร้างของอำนาจที่เปิดโอกาสให้เกิดการเล็ดลอดของอำนาจจนอาจเกิดการต่อต้านอำนาจได้พร้อมๆ กับการกดทับของอำนาจ และยิ่ง “ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นมีการต่อต้าน ทว่า ผลสืบเนื่องกันก็คือ การต่อต้านนั้นไม่เคยอยู่นอกเหนืออำนาจครอบงำ” (Foucault 1978, 95)

หรืออย่างเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) ซึ่งรื้อแนวคิดเชิงโครงสร้างของมาร์กซิสต์รุ่นเดิม (Orthodox Marxism) ที่ให้ความสำคัญกับการกำหนดจากระบบเศรษฐกิจเหนือสังคม/วัฒนธรรม พร้อมกับเน้นพัฒนาการที่ค่อนข้างตายตัวเป็นเส้นตรงในระดับโครงสร้าง หากแต่วิลเลียมส์แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ต่อกันทั้งระบบ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ที่ต่างก็มีส่วนกำหนดกันและกัน จนกล่าวไม่ได้ว่าเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างกำหนดพื้นฐานหรือเป็นคำอธิบายขั้นสุดท้ายของการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์ ที่สำคัญคือ วิลเลียมส์ชี้ให้เห็นว่า พลวัตของวัฒนธรรม ซึ่งไม่ได้มีแต่การครอบงำ หากแต่ยังมีการสร้างสรรค์ การหาทางเลือก และการต่อต้าน มีพลังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปของสังคมโดยรวม ดังนั้น วิธีการศึกษาสังคมของวิลเลียมส์จึงต้องทำความเข้าใจทั้งระดับของโครงสร้างต่างๆ และระดับของอารมณ์ความรู้สึกที่เลื่อนไหล (feelings) (Williams 1977, 75-144; ฆัสรา ชมะวรรณ 2537)

แนวคิดปฏิบัติการจึงให้ความสำคัญกับทั้งผู้กระทำและโครงสร้าง โครงสร้างไม่ได้เป็นเอกเทศอย่างเบ็ดเสร็จจากการกระทำของผู้กระทำในโครงสร้างฉันทใด ผู้กระทำก็ไม่ได้กระทำอย่างเป็นอิสระจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างฉันทนั้น ปฏิสัมพันธ์นี้ถูกศึกษาผ่านมโนทัศน์ต่างๆ เช่น “ยุทธวิธี” (strategy) ในงานของบูร์ดิเยอ (Bourdieu 1977) “กลวิธี”

เอมิล เดอร์ไคม์ (Émile Durkheim) ที่ถือว่าวัตถุเป็นเพียงภาพสะท้อนของสังคม หรืองานของนุรติเยอ ที่ให้ค่าวัตถุว่าเป็นเพียงภาพสะท้อนของการต่อสู้อะหว่างชนชั้น หากแต่ในรายละเอียดของงานทั้งสองแล้ว กลับชี้ให้เห็นว่าวัตถุมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการก่อเกิดสังคม และการดำเนินไปของสังคม ไม่ว่าจะป็นวัตถุทางศาสนาอย่างโทเทม (totem) ในงานของ เดอร์ไคม์ หรือวัตถุที่มีส่วนสร้างอุปนิสัยผ่านการจัดพื้นที่และการกำหนดเวลาในงานของ นุรติเยอ ดังนั้นเขาจึงเสนอว่า สังคม/วัฒนธรรม และ วัตถุ/ธรรมชาติ ต่างก็พัวพันเกี่ยวข้าม พาดผ่าน และมีส่วนสร้างต่อกันไปมา หรือกล่าวได้ว่า การแยกโลกของสังคม/วัฒนธรรม ออกจากโลกของวัตถุ/ธรรมชาติ นั้น เป็นเพียงข้อกำหนด หรือ “ธรรมนูญ” (constitution) ของวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่เท่านั้น หากแต่เอาเข้าจริงแล้ว เรายังไม่เคยก้าวข้ามความพัวพันของ โลกสังคม/วัฒนธรรมและโลกวัตถุ/ธรรมชาติแต่อย่างใด (Latour 1993)

ส่วนเดสโกลาก็ชี้ให้เห็นถึงการที่นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ในตลอดพัฒนาการของ สาขาวิชา ล้วนแล้วแต่ยังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นของธรรมชาติ และวัฒนธรรมอย่างเพียงพอ เนื่องจากยังคงติดกับอยู่ในภววิทยาที่แยกวัฒนธรรมออกจาก ธรรมชาติ หากไม่ใช่กลุ่มทฤษฎีที่ให้ความสำคัญต่อระบบคุณค่าเชิงสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ เหนือธรรมชาติ ก็เป็นกลุ่มที่เน้นความสำคัญของธรรมชาติมากจนเกินไป เดสโกลาเห็นว่าการพยายามมองให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมอาจจะมีอยู่ในงาน ของโคลด เลวี-สโตรสส์ (Claude Lévi-Strauss) ที่มักจะอาศัยความรู้ทั้งในเชิงวัฒนธรรม และธรรมชาติในการศึกษาโครงสร้างของเขา หากแต่นั้นก็ยังไม่ได้เพียงพอแก่การพัฒนา ความเข้าใจวัฒนธรรมและธรรมชาติ (Descola 2013a) เดสโกลาเห็นว่าวิถีของการอยู่ใน โลกแบบนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ นั้นเป็นเพียงวิถีแบบเดียว ท่ามกลางวิถีอื่นๆ ที่เข้าใจและ อยู่กับโลกในอีกหลายแบบ วิถีแห่งการอยู่กับโลกแบบอื่นมีทั้งที่เห็นความเชื่อมโยงระหว่าง วัฒนธรรมและธรรมชาติในระดับจิตวิญญาณและในระดับกายภาพ (Descola 2013b)

อย่างไรก็ดี สิ่งที่จุดหักเหของทางภววิทยามีร่วมกับจุดหักเหของทฤษฎีปฏิบัติการก็มี อยู่บางประการ *ประการแรก* แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมที่ไม่ได้เป็นโครงสร้างต่อเนื่อง ที่คงทนยาวนานแทบจะไม่เปลี่ยนแปลงแบบโครงสร้างนิยมนั้น ถูกปฏิเสธทั้งในงานของกลุ่ม แนวทฤษฎีปฏิบัติการและในงานของลาตูร์ กล่าวเฉพาะลาตูร์แล้ว เขาเสนอภาพสังคมที่มี

สถานะเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา หรือหากกล่าวให้ชัดกว่านั้นคือ เขาให้ความสำคัญกับการเกาะเกี่ยวร่วมมือกันอย่างเฉพาะเจาะจง มากกว่าที่จะเห็นว่าสังคมเป็นโครงสร้างที่ยาวนาน (Latour 2005) *ประการต่อมา* เราจะเห็นร่องรอยของการสืบทอดแนวคิดเรื่องผู้กระทำการมาจากกลุ่มแนวทฤษฎีปฏิบัติการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อเสนอของลาตูร์ ซึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ของโครงสร้างสังคมกับผู้กระทำการในสังคมเช่นเดียวกัน หากแต่ที่เพิ่มเข้าไปคือการที่ลาตูร์เสนอให้เข้าใจสถานะการเป็นผู้กระทำการของวัตถุ/ธรรมชาติ (Latour 2005) แม้ว่ามนุษย์และสังคมเองนั้นแหละที่มีส่วนสร้างวัตถุขึ้นมา แต่ลาตูร์เสนอให้พิจารณาว่า บทบาทของวัตถุต่อมนุษย์และสังคมนั้น ไม่อาจลดทอนลงเป็นเพียงส่วนหนึ่งหรือเพียงอยู่ภายใต้การกำหนดของสังคม/วัฒนธรรมอย่างเด็ดขาด เมื่อถูกสร้างขึ้นมาแล้ว วัตถุเองมีสถานะของตัวเอง มีบทบาทของมันเองที่มีส่วนสร้างสังคม/วัฒนธรรมด้วยเช่นกัน

บทความวิจัยและผลงานของนักศึกษาในวารสารฯ ฉบับนี้สัมพันธ์กับพัฒนาการของแนวคิดทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ข้างต้นในหลายลักษณะด้วยกัน

บทความ “การกวาดวิชาในฐานะปฏิบัติการทางสังคม: กรณีศึกษา นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในจังหวัดเชียงใหม่” โดย วาทีนีย์ วิชัยยา “เศรษฐกิจเชิงอารมณ์ ของละครไทยในกัมพูชาและจีน” โดย อัมพร จิรัฐติกร และบทความจากคอลัมน์ “เสียบเลาะห้องเรียน” โดย ธนพร โอวาทวรวิญญู เรื่อง “การจัดการชีวิตทางสังคมของแพทย์: การทำงานและการปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว” ต่างก็อาศัยแนวทางของแนวทฤษฎีปฏิบัติการในการศึกษา การกวาดวิชา การชมละครไทยในกัมพูชาและจีน และการจัดการเวลางานของแพทย์ตามลำดับ

วาทีนีย์แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของโครงสร้างและการตัดสินใจของผู้ปฏิบัติการทางสังคม ในที่นี้คือนักเรียนมัธยมไทยที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากนักเรียนในโรงเรียนไปสู่การศึกษาระดับอุดมศึกษา แทนที่การเรียนกวาดวิชาจะกลายเป็นเส้นทางที่ตายตัวสำหรับนักเรียนที่ตั้งใจศึกษาต่อระดับมหาวิทยาลัยดังที่สังคมไทยมักเข้าใจและวิตกกังวลต่อความบิดเบี้ยวของระบบการศึกษา วาทีนีย์ชี้ให้เห็นว่า เงื่อนไขทางโครงสร้าง เช่นการเปลี่ยนแปลงระบบการรับเข้ามหาวิทยาลัย และโครงสร้างระดับของเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมของนักเรียนและผู้ปกครอง มีส่วนต่อการตัดสินใจเรียนกวาดวิชา หรือเรียนอย่างไร เรียนมากน้อยแค่ไหน เป็นสิ่งที่เลือกได้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่นักเรียนและผู้ปกครองจะต้องยอมจำนนเสมอไป ในทำนอง

เดียวกัน การกวาดวิชาก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการประสบความสำเร็จในการเข้าสู่การศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ดังที่วาทินีสรุพบว่า “การกวาดวิชาจึงมีบทบาทสนับสนุนทักษะความรู้ทางวิชาการ แต่ไม่ได้เป็นตัวกำหนดผลสำเร็จเสียทั้งหมด” (หน้า 39)

ด้วยแนวทางเชิงทฤษฎีในทำนองเดียวกัน หากแต่ในอาณาบริเวณทางสังคมที่แตกต่างออกไปคือในอาชีพการงานของแพทย์ ธนพรแสดงให้เห็นว่า แพทย์ทั้งถูกกำหนดจากกรอบเวลาและกรอบเวลาของสังคม/วัฒนธรรม พวกเขาเองไม่ต่างไปจากคนใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมก็ว่าได้ หากแต่ในกรอบเวลาของแพทย์นั้น แพทย์แต่ละคนต่างก็มีทางเลือกที่เฉพาะตนออกไป ท้ายที่สุด ธนพรชี้ให้เห็นว่าการจัดการเวลาของแพทย์ต่างจากแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมอย่างสำคัญตรงที่งานของแพทย์ “... ยืดหยุ่นมาก ขึ้นอยู่กับรูปแบบการทำงานที่รับผิดชอบให้เสร็จทั้งหมดในแต่ละวัน มากกว่าที่จะเป็นการทำงานตามเวลาที่กำหนด” (หน้า 181) อย่างไรก็ดี ทางเลือกในการใช้เวลาแบบต่างๆ ของแพทย์ ก็ล้วนกระทบและต้องต่อรองกับเวลาของคนรอบข้างแพทย์เช่นกัน

ผู้กระทำการในงานของอัมพรอยู่ในระบบของโครงสร้างที่แตกต่างออกไป อัมพรศึกษา “การรับรู้และการแปลความหมาย” ต่อละครโทรทัศน์ไทยซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในประเทศเพื่อนบ้านและขยายไปไกลถึงประเทศจีน อัมพรเสนอให้พิจารณาละครไทยผ่านมโนทัศน์หลายประการที่น่าสนใจ ได้แก่ “เศรษฐกิจเชิงอารมณ์” และ “อารมณ์แบบไทยๆ” อย่างไรก็ดี ด้วยกรอบทางสังคม/วัฒนธรรมที่ต่างกันไป ผู้กระทำการในสองบริบทให้ความหมายต่อละครแตกต่างกัน แม้ว่าจะป็นละครชุดเดียวกันก็ตาม ในขณะที่ผู้ชมในกัมพูชาให้ความสนใจต่อการคิดเชิงศีลธรรม ระบบคุณค่า และอุดมการณ์สังคมบางลักษณะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพวกเขา ผู้ชมชาวจีนดูละครไทยในลักษณะที่เชื่อมโยง “ความร่วมมือ” ของละครไทยกับวิถีชีวิตของพวกเขาในสังคมจีน ในส่วนของระบบคุณค่า พวกเขาสนใจคุณค่าแบบที่สังคมสมัยใหม่ให้ความสำคัญ ได้แก่ การเปิดกว้างทางเพศและการให้ความสำคัญต่อบทบาทของผู้หญิง อัมพรสรุปตอนหนึ่งว่า “การอ่านละครที่แตกต่างกันระหว่างผู้ชมชาวกัมพูชากับผู้ชมชาวจีนเช่นนี้ น่าจะตีความได้ว่ามาจาก ‘ทุนทางวัฒนธรรม’ ที่ต่างกันทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับทุนทางวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเข้ารหัส

และการถอดรหัส ที่ว่าการถอดรหัสนั้นมีความสัมพันธ์กับภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม และทุนทางวัฒนธรรมของผู้รับสาร” (หน้า 122-123)

ผู้กระทำการอีกสองกลุ่มที่อยู่ในโลกสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นในบทความ “ปลา...ที่ไม่มีขาเดิน: กระบวนการศิลปะละครประยุกต์ เพื่อการเสริมพลังของเยาวชนไร้สัญชาติเชื้อชาติพม่า ตำบลมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร” โดย ปวลักษณ์ สุรัสวดี และบทความ “การเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์นิยม และการเสื่อมถอยของกลุ่มเสรีนิยม ในขบวนการต่อต้านระบอบทักษิณ” โดย กนกกรัตน์ เลิศชูสกุล

ปวลักษณ์อาศัยการสร้างและแสดงละคร เพื่อให้ทั้งผู้แสดงเองและผู้ชมตระหนักถึงชีวิตความเป็นอยู่และสิทธิชนข้ามชาติของเด็กไร้สัญชาติเชื้อชาติพม่าที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนในจังหวัดสมุทรสาคร ประเทศไทย เงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่สำคัญของพวกเขาคือการที่พวกเขาไม่มีสัญชาติ หากแต่ในเชิงสังคม/วัฒนธรรมแล้ว พวกเขา กำลังซึมซับทั้งภาษาและวิถีชีวิตแบบคนไทยในประเทศไทย หากแต่สำนึกทางอัตลักษณ์และอีกเลี้ยวหนึ่งของวิถีชีวิตของพวกเขาคือการเป็นชาวพม่าและชนชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น มอญ และกะเหรี่ยง อย่างไรก็ตาม ปวลักษณ์ชี้ว่า พวกเขายังคงมีหวังต่อชีวิตตนเอง เด็กหลายคนไม่ยอมกลับประเทศ หรือมีความหวังว่าหากต้องกลับไปพร้อมพ่อแม่ของพวกเขา ในอนาคตพวกเขาจะได้กลับมาประเทศไทยอีกเพื่อหารายได้และพัฒนาตนเอง กระบวนการของละครจึงเป็นเสมือนทั้งเครื่องมือในการศึกษาวิจัย และเป็นสื่อในการแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและอำนาจต่อรองของผู้กระทำการ

กนกกรัตน์ตั้งคำถามต่อการเกิดขึ้นและสืบทอดมาของขบวนการโค่นล้มอำนาจของทักษิณ ชินวัตร และยิ่งลักษณ์ ชินวัตรในเวลาต่อมา แทนที่จะสรุปอย่างที่หลายงานมักสรุปว่า “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” (พอม.) และ “คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (กปปส.) เป็นขบวนการอนุรักษ์นิยมนั้น แท้จริงแล้วขบวนการทั้งสองต่างมีจุดเริ่มต้นที่นำโดยแนวทางแบบเสรีนิยม มีอุดมการณ์แบบเสรีนิยมเป็นส่วนผสมที่สำคัญ หากแต่พัฒนาไปเป็นแนวทางแบบอนุรักษ์นิยมในที่สุด ส่วนหนึ่งของการที่ขบวนการทั้งสองมีส่วนผสมของ

ทั้งเสรีนิยมและอนุรักษนิยมได้นั้น กนกรัตน์เสนอให้พิจารณาภาวะ “ชาตินิยมพันทาง” (หน้า 60) ที่สามารถผสานเอากลุ่มการเมืองที่ยึดมั่นอุดมการณ์ที่แตกต่างกันเข้ามาร่วมกันได้ นอกจากนั้น กนกรัตน์ยังเสนอให้พิจารณาบทบาทของผู้กระทำการทางการเมืองคือผู้เข้าร่วมขบวนการ ซึ่งมีบทบาทในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไม่น้อยไปกว่าผู้นำและตัวอุดมการณ์เอง ทว่างานศึกษา ขบวนการ พอม. และ กปปส. ส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญน้อยเกินไป

แม้ว่าบทความข้างต้นต่างก็ให้ความสนใจต่อเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนและหลากหลาย หรือกล่าวได้ว่าเป็น “โลกพันทาง” ที่ถูกสร้างขึ้นมาในโครงสร้างแบบต่างๆ หากแต่โครงสร้างเหล่านั้นก็ไม่ได้แสดงบทบาทของวัตถุ/ธรรมชาติ ในฐานะอีกหนึ่งผู้กระทำ (actor) ในระบบ บทความ “โลกพันทาง” ของลุ่มน้ำ ปลา และผู้คน แห่งบ้านง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย: มุมมองเชิงภูมิศาสตร์มนุษย์” โดย ชยา วรธนะภูติ และ รัตนภรณ์ พุ่มน้อย ในบทความนี้ ชยาและรัตนภรณ์นำเราไปพบกับ “โลกพันทาง” ของระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับน้ำ ปลา และผู้คนในลุ่มน้ำยม ทั้งสองเสนอว่า “แต่ละโลกมีปฏิบัติการที่สัมพันธ์กับปลาไม่เหมือนกัน ... ทั้งปลาและสินค้าปลาน้ำจืดจึงไม่ใช่เพียงวัตถุที่รอให้มนุษย์มากระทำ แต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปะทะสังสรรค์ การต่อรอง และการปรับตัวระหว่างพื้นที่และสรรพสิ่ง” (หน้า 134) ในระบบนิเวศเดียวกัน ทว่า ก่อเกิดภววิทยาที่แตกต่างกันออกไปของโลกที่หลากหลายของผู้กระทำการต่างๆ ทั้งที่เป็นคนหาปลา ผู้ค้าปลา สถาบันสังคม / การเมืองอย่างกรมประมง กรมชลประทาน ปลา และลำน้ำ ทำให้ปฏิบัติการระหว่างผู้กระทำเหล่านั้นมีพลวัตและเชื่อมโยงกันกันอย่างหลากหลาย

โดยสรุปแล้วจึงกล่าวได้ว่า บทความในวารสารฉบับนี้นับเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่แสดงสถานะความรู้ร่วมสมัยและเป็นผลงานชิ้นแนวหน้าของการศึกษาทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในปัจจุบัน ทั้งในโลภวิชาการสากลและโลกวิชาการไทย

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- มัศรา ชมะวรรณ. 2537. "แนวความคิดของเจย์มอนด์ วิลเลียมส์ ในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโภาค." วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (สังคมวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จันทน์ เจริญศรี (บรรณาธิการ). 2559. *ศาสตร์ อศาสตร์: เข้ามาข้างนอก ออกไปข้างใน*. นนทบุรี: ภาพพิมพ์.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2556. "วิธีวิทยาศึกษาวัฒนธรรมต่อต้าน." ใน *วัฒนธรรมต่อต้าน*, บรรณาธิการโดย ยุกติ มุกดาวิจิตร, 1-61. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. 2553. *แนวความคิดฮาปิตัสของปีแอร์ บูร์ดิเยอ กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Translated by Richard Nice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clifford, James, and George E. Marcus, eds. 1986. *Writing Culture: Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- De Certeau, Michel. 1984. *The Practice of Everyday Life*. Translated by Steven Rendall. Berkeley: University of California Press.
- Descola, Philippe. 2013a. *The Ecology of Others*. Translated by Geneviève Godbout and Benjamin P. Luley. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Descola, Philippe. 2013b. *Beyond Nature and Culture*. Translated by Janet Lloyd. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel. 1978. *The History of Sexuality. Volume 1: An introduction*. Translated by Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- Latour, Bruno. 1993. *We Have Never Been Modern*. Translated by Catherine Porter. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford; New York: Oxford University Press.

Marcus, George E., and Michael M. J. Fischer. 1986. *Anthropology as Cultural Critique: An experimental moment in the human sciences*. Chicago: University of Chicago Press.

Ortner, Sherry B. 1984. "Theory in Anthropology Since the Sixties." *Comparative Studies in Society and History* 26: 126-166.

Williams Raymond. 1977. *Marxism and Literature*. Oxford; New York: Oxford University Press.